

УДК 94(4):[339.54(=113:=16)-058.12]“07/09”

СКАНДИНАВСЬКО-СЛОВ'ЯНСЬКІ ЗВ'ЯЗКИ у VIII–X ст. (на прикладі політики данських Скольдунгів)

Наталія РАЙТАРОВСЬКА

Львівський національний університет імені Івана Франка
кафедра історії середніх віків та візантиністики,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: nrjatarovska@ukr.net

У статті, на основі аналізу першоджерел та історіографії, охарактеризовано балтійський напрям політики данських Скольдунгів – однієї з найвідоміших скандинавських династій середньовічної Європи, з наголосом на зв'язках скандинавів із слов'янськими племенами упродовж VIII–X ст. Розкрито роль Балтійсько-Волзького та Балтійсько-Дніпровського (“Шляху із варяг у греки”) торговельних шляхів у встановленні цих зв'язків, зокрема, охарактеризовано особливості виникнення головних емпоріїв (торговельних центрів), які контролювали Скольдунги на узбережжі Балтійського моря. Розглянуто гіпотезу про приналежність літописного князя Рюрика саме до династії Скольдунгів. Проаналізовано особливості укладання союзів між вікінгами та ободритськими князями Полаб'я (з економічною та політичною метою), специфіку впливів представників данської династії на політичне життя Київської Русі.

Ключові слова: Скольдунги, скандинави, дани, слов'яни, ободрити, Полаб'я, епоха середньовіччя, Русь.

Данська династія Скольдунгів, родоначальником якої є легендарний король данів Скольд (давньоскан. *Skjöldr*), є чи не найвідомішою серед усіх середньовічних скандинавських династій. Сфера її впливу була дуже широкою, й не останнє місце в ній займали терени замешкання слов'янських народів.

Джерел, які містять інформацію про Скольдунгів, – обмаль, адже у досліджуваній період історичні знання передавались усно. Писемна традиція поширилась із прийняттям християнства (початки християнізації скандинавських народів сягають останньої третини X – початку XI ст.). Тому значну частину джерельної бази пропонованої розвідки становлять саги, які умовно поділяють на саги про давні часи, родові саги, саги про королів та героїв. Саги – дуже складне та суперечливе джерело (до якого попередні покоління істориків ставились скептично): вони не датовані, міфічні герої у них співіснують із історичними постатями. Проте, в порівнянні з іншими джерелами, із саг можна почерпнути чимало важливих відомостей з ранньосередньовічної історії скандинавських народів.

Під час характеристики інформаційного потенціалу саг велике значення має праця ісландського скальда та історика Сноррі Стурлусона (1178–1241) “Коло Земне” (“*Heimskringla*”)¹ – зведення саг про норвезьких конунгів від

¹ *Heimskringla or the Lives of the Norse Kings*, ed. with notes by Erling Monsen (Mineola, New York: Dover Publications, 1990); Сноррі Стурлусон, *Круг Земной* (Москва: Наука, 1980).

найдавніших часів до битви при Ре (1177). Дослідники поділяють “Коло Земне” на три частини: I. Пролог, “Сага про Інґлінгів” та п’яти саг про норвезьких конунгів до “вічного короля Норвегії” Олафа Святого; II. “Сага про Олафа Святого”, яка охоплює період його життя за 1014–1030 рр.; III. Дев’ять саг про конунгів, які правили від Олафа Святого до Сверрїра (короля Норвегії в 1184–1202 рр.). Прийнято вважати, що у 1230–1235 рр. було зроблено декілька списків “Земного Кола”, частина з яких утрачена².

До циклу саг про давні часи, які є найважливішими для нашого дослідження, належить і “Сага про Скольдунгів”, уривки з якої є у творах Сноррі Стурлусона та Арнґріма Йонсона (1568–1648). Сама ж сага не збереглася*.

Важливим джерелом з теми нашої розвідки є праця Адама Бременського “Діяння архієпископів Гамбурзької церкви” (“*Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum*”)³, написана у 70-х роках XI ст. на основі “Фульдських Анналів” (“*Annales Fuldenses*”)⁴, “Життя Карла Великого” (“*Vita Caroli Magni*”) Ейнгарда, “Життя святого Анскарія” (“*Vita Sancti Anskarii*”) та усних свідчень данського короля Свена Естрідсена (1047–1074). У першій книзі “Діянь...” (події якої доведено до 936 р.) йдеться, серед іншого, про першого єпископа Данії (а згодом – святого) Анскарія. Отже, інформація з праці Адама Бременського корелюється з “Житієм святого Анскарія” Рімберта (?–888)⁵. Не менш важливими працями з історії Данії є “Діяння данів” (“*Gesta Danorum*”) Саксона Граматика (бл. 1140 – після 1208)⁶ та “Коротка історія данських королів” (“*Brevis Historia Regum Dacie*”) Свена Агтесена (кін. XII ст.)⁷. Дотичними до нашого дослідження є також “Анналі королівства франків” (“*Annales regni Francorum*”, середина VIII – перша третина IX ст.)⁸ та “Діяння саксів” (“*Regum gestarum*

² Sverre Bagge, *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla* (Berkeley: University of California Press, 1991); Арон Гуревич, *История и сага. О произведении Снорри Стурлусона “Хеймскрингла”* (Москва: Наука, 1972); Арон Гуревич, *“Круг Земной” и история Норвегии* (Москва: Наука, 1980).

* Генеалогія Скольдунгів базується на “Родовому переліку Скольдунгів” (*Landfeǫgatal Skjöldunga*), складеному Семундом Мудрим (+1133), “Родоводі данських конунгів” (*Čvi Danakonunga*) Арі Мудрого (1067/1068–1148) та “Сазі про Скольдунгів” (*Skjöldunga saga*), записаній у 1180–1200 рр. і відомій у переказах та фрагментах в основному з латинських конспектів “*Rerum Danicarum Fragmenta*” Анґрімура Енсона (1568–1648).

³ Адам Бременский, Гельмольд из Босау, Арнольд Любекский, *Славянские хроники*, пер. с лат. И. Дьяконова (Москва: Русская панорама, 2011).

⁴ “*Annales Fuldenses*,” uz *Monumenta Germaniae Historica* (Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1891), vol. 7, 337–415.

⁵ “*Vita Sancti Anskarii a Rimberto*,” uz *Monumenta Germaniae Historica* (Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1825), vol. 2, 683–725.

⁶ *The first nine books of the Danish history of Saxo Grammaticus*, translated by Oliver Elton (London: David Nutt, 1894).

⁷ Sven Aggesen, “A Short History of the Kings of Denmark,” in *The works of Sven Aggesen*, translated with introduction and notes by Eric Christiansen (London: University college, 1992), 48–74.

⁸ “*Annales Regni Francorum*,” uz *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* (Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1895), 117–136.

Saxonicarum”) Відукінда Корвейського (бл. 925–980)⁹, де висвітлено стосунки Скольдунгів з ободритами та германськими королями, а також “Повість минулих літ” (XII ст.), у якій є відомості про життя князя Рюрика від 862 р.¹⁰. Наголосимо, що поряд з писемними джерелами, велике значення мають лінгвістичні та археологічні дані (наприклад, матеріали археологічних досліджень Старої Ладоги)¹¹.

Історіографія династії Скольдунгів (окрім праць скандинавських та німецьких істориків) є досить значною. У цій праці ми використали висновкові твердження Андерса Стрінгольма¹², Миколи Беляєва¹³, Гліба Лебедева¹⁴, Казімежа Сласького¹⁵, Яна Жака¹⁶, Леонтія Войтовича¹⁷. Серед інших розвідок відзначимо праці Адама Турашевіча (висвітлив відносини ободритів з данськими правителями¹⁸) та Владислава Дучка (дослідив впливи вікінгів на історію країн Східної Європи, зокрема, Київської Русі¹⁹). Варто також наголосити, що чималу кількість літератури, дотичної до характеризованої теми, нині опубліковано в Росії. Проте, з причини політичної заангажованості цих праць, ми не використовуємо їх у нашій розвідці. На їх тлі помітно вирізняються роботи Євгена Пчолова та Олени Мельнікової²⁰.

⁹ *Widukindi rerum gestarum Saxonicarum, libri tres* (Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1882).

¹⁰ *Літопис Руський*, пер. з давньорус. Леоніда Махновця (Київ: Дніпро, 1989).

¹¹ Ольга Давидан, “К вопросу о контактах древней Ладоги со Скандинавией (по материалам нижнего слоя Староладожского городища),” *Скандинавский сборник* 16 (1971): 51–76; Анатолий Кирпичников и др., “Русско-скандинавские связи эпохи образования Киевского государства на современном этапе археологического изучения,” *Институт археологии АН СССР. Краткие сообщения* 160 (1980): 24–38; Владимир Петрухин, “Призвание варягов: историко-археологический контекст” в *Древнейшее государство на территории Восточной Европы. 2005 год. Рюриковичи и Российская государственность*, ред. Михаил Бибииков (Москва: Индрик, 2008), 33–46.

¹² Андерс Стрингольм, *Походы викингов. Государственное устройство, нравы и обычаи древних скандинавов*, пер. с нем. (Москва: Издательство АСТ, 2002).

¹³ Николай Беляев, “Рорик Ютландский и Рюрик Начальной Летописи,” *Seminarium Kondakovianum* 3 (1929): 215–270.

¹⁴ Глеб Лебедев, *Эпоха викингов в Северной Европе и на Руси* (Санкт-Петербург, Евразия, 2005).

¹⁵ Казимир Слаский, “Экономические отношения западных славян со Скандинавией и другими прибалтийскими землями в VI–IX веках,” *Скандинавский сборник* 6 (1963): 61–95.

¹⁶ Jan Żak, *Studia nad kontaktami handlowymi społeczeństw zachodniosłowiańskich ze skandynawskimi od VI do VIII w. n. e.* (Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1962).

¹⁷ Леонтій Войтович, *Князь Рюрик* (Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2014); Леонтій Войтович, “Гольмгард: де правила руські князі Святослав Ігоревич, Володимир Святославич та Ярослав Володимирович?,” *Український історичний журнал* 3 (2015): 37–55.

¹⁸ Adam Turasiewicz, *Dzieje polityczne Obodryców. Od IX wieku aż do utraty niepodległości w latach 1160–1164* (Kraków: Zakład Wydawniczy “Nomos”, 2004).

¹⁹ Władysław Duczko, *Viking Rus: studies presence of Scandinavians in the Eastern Europe* (Leiden, Boston: Brill, 2004).

²⁰ Евгений Пчелов, *Рюрик. Жизнь замечательных людей* (Москва: Молодая гвардия, 2010); Евгений Пчелов, “Был ли древнерусский Рюрик Рориком Ютландским?,” *Вопросы истории* 10

Отже, на основі опрацьованих першоджерел та історіографії, спробуємо проаналізувати чинники, які у VIII–X ст. сприяли контактам між скандинавами та слов'янами, а також охарактеризувати особливості цих зв'язків.

Вочевидь, головним чинником, який впливав на встановлення зв'язків між скандинавськими та слов'янськими етносами в період раннього середньовіччя, було налагодження балтійської системи міжнародних комунікацій. У VII–VIII ст. з регіональної вона перетворилася на загальноєвропейську, а згодом – на трансконтинентальну. Значення балтійської торгівлі стрімко зросло, коли араби перекрили традиційні торговельні шляхи, котрі поєднували Європу зі Сходом. Разом з тим, почало зростати значення Фризії, яка опинилася на перетині торговельних магістралей між країнами басейнів Північного та Балтійського морів. У наступні століття (VIII–X) значення Балтійського моря у міжнародній торгівлі лише зростало: через нього проходили найважливіші торговельні шляхи, які з'єднували Північну Європу з Візантією, арабським Сходом та Західною Європою (зокрема, з Британськими островами). Важливою ланкою при цьому були острови сучасної Данії та півострів Ютландія²¹.

Через Балтійське море пролягало два важливі торговельні шляхи, які схематично можна окреслити, як Балтійсько-Волзький та Балтійсько-Дніпровський. Одним з головних пунктів Балтійсько-Волзького шляху, який з'єднував країни Сходу з Європою, був зручно розташований шведський порт Бірка. Завдяки посередницькій торгівлі цей емпорій перетворився на один з основних торговельних центрів Балтики. Поряд з Біркою, помітним на Балтійсько-Волзькому шляху було поселення Альдейгюборг (*Aldeigjuborg*), відоме в історіографії, як Стара Ладога. На початках своєї історії вона мала контакти з Ютландією, згодом – з Фризією, про що свідчать дані археологічних розкопок, зокрема найперші в Старій Ладозі знахідки арабських куфічних дирхемів датують 750-ми роками²².

Розквіт Балтійсько-Волзького шляху припав на IX – першу половину X ст., про що свідчить розвиток інфраструктури вздовж нього. Виступаючи чинником консолідації племен навколо Старої Ладого, Балтійсько-Волзький шлях відіграв

(2012): 97–109; Елена Мельникова, *Скандинавские рунические надписи: новые находки и интерпретации* (Москва: Издательская фирма “Восточная литература” РАН, 2001); Евгений Пчелов, *Рюрик и начало Руси* (Москва: Старая Басманная, 2012); Елена Мельникова, *Древняя Русь и Скандинавия: Избранные труды* (Москва: Русский Фонд Содействию Образованию и Науке, 2011).

²¹ Омелян Прицак, *Походження Русі. Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія* (Київ: Обереги, 2003), т. 2, 485–491; Мельникова, *Древняя Русь и Скандинавия*, 422, 425.

²² Ольга Давидан и Галина Корзухина, “Курган в урочище Плакун близ Ладоги,” *Институт археологии АН СССР. Краткие сообщения* 125 (1971): 59–64; Валентин Булкин и др., “Русско-скандинавские связи в эпоху образования Древнерусского государства (IX–XI вв.)” *Scando-Slavica* 24 (1978): 64–89; Анатолий Кирпичников, “Ладога и Ладожская земля VIII–XIII вв.,” *Историко-археологическое изучение Древней Руси: итоги и основные проблемы* 1 (1988): 38–79; Евгений Рябинин, “Скандинавский производственный комплекс VIII века из Старой Ладоги,” *Скандинавский сборник* 25 (1980): 161–177.

важливу роль у створенні Славії – союзу племен, згаданого в арабських ранньосередньовічних джерелах. Наголосимо й на тому, що регулярні зв'язки (насамперед, торговельні) з населенням Східної Європи підготували сприятливий ґрунт для глибшого проникнення на ці терени скандинавів²³. У цьому контексті згадаємо сюжет з “Повісті минулих літ” про “запрошення варягів” на князювання словенами, кривичами, мерею та чуддю. Вочевидь, знать Старої Ладоги як потужного економічного центру таким способом прагнула створити своєрідний “технократичний уряд”, який би захищав її інтереси. Згідно з повідомленнями джерел, перші Скольдунги з'явилися на території майбутньої Київської Русі ще у VIII ст. Проте у сагах зафіксовано зв'язки скандинавів з населенням її північної частини, які можна датувати VII ст.²⁴. Завдяки своїм амбіціям та знатному походженню, Скольдунги отримали авторитет серед місцевої людності. Найвідомішим із них був родоначальник династії Рюриковичів літописний Рюрик, представник бічної гілки династії.

Доцільно сказати кілька слів про походження Рюрика, адже він є однією із найбільш дискусійних постатей у світовій історіографії. Згідно з повідомленням “Повісті минулих літ”, Рюрик був запрошений у 862 р. в Ладогу, яка тоді була столицею Славії²⁵. Зазначимо, що на стику горизонтів E2–E1 під час розкопок у Ладозі археологи зафіксували ознаки великої пожежі бл. 860 р., внаслідок якої згоріло чи не все поселення. Однак, нас передусім цікавить походження Рюрика. Припущень із цього приводу не бракує, але найвірогіднішою є версія професора Дерптського університету Фрідріха Крузе, за якою літописний Рюрик належав до бічної гілки данської династії Скольдунгів і відомий у західних джерелах, як Рорик Ютландський (жив у той самий час, що і варязький князь Ладоги і також відзначався притаманною усім вікінгам схильністю до експансіонізму)²⁶. Гіпотеза Ф. Крузе виглядає ще переконливішою, коли поглянемо на подальшу діяльність Рюрика. Як досвідчений політик і вождь, він зрозумів всю вигоду від пропозиції ладозької знаті, адже нові території були розташовані на перетині найважливіших тогочасних торговельних шляхів. Цілком можливо, що у той час Скольдунги планували встановити зв'язок із Візантією, яка ще зберігала свій вплив у європейській політиці. Проте проклали знаменитий “Шлях із варяг у греки” вже нащадки літописного Рюрика.

Балтійсько-Дніпровський шлях (“Шлях із варяг у греки”) розвивався подібно до Балтійсько-Волзького. Перші згадки про походи скандинавів на Візантію датовані IX ст. (найвідоміший з них – похід князя Аскольда на Константинополь

²³ Лебедев, *Епоха викінгов в Северній Європе*, 245–248; Прицак, *Походження Русі*, 532–534.

²⁴ Беляев, “Рорик Ютландський и Рюрик Начальной Летописи,” 218.

²⁵ *Спадщина покоління. Прадавні українські літературні пам'ятки*, упоряд. Олександр Мукомела (Київ: Грамота, 2002), 92.

²⁶ Докладніше про добірку західних джерел, де згадується Рорик Ютландський, див.: Сергей Николаев, “Рерик Ютландский: материалы к биографии,” у *Повесть временных лет*, пер. Дмитрия Лихачева и Олега Творогова (Москва: Вита Нова, 2012), 469–475.

860 р.). Однак Балтійсько-Дніпровський шлях розвинувся трохи пізніше, – коли вікінги краще вивчили територію Східної Європи та утвердились у північній частині Русі²⁷. Найважливішими пунктами на “Шляху із варяг у греки” були вже згадані Бірка та Стара Ладога, а також Новгород, Гньоздово та Київ. Найбільше зацікавлення, у світлі останніх досліджень, викликає Новгород та Гньоздово (нині село Смоленського р-ну Смоленської обл. Російської Федерації). Раніше історики вважали, що Новгород був розташований поблизу Старої Ладоги та після її занепаду став центром північної частини Русі²⁸. Проте український історик Леонтій Войтович висловив припущення, що Новгород був заснований лише у середині XI ст., а давньоруські князі Святослав Хоробрий, Володимир Великий та Ярослав Мудрий княжили в іншому місті²⁹.

Так, у численних скандинавських джерелах згадується Східний шлях (*Austrveg*), серед головних пунктів якого – Гольмгард, Київ та Константинополь³⁰. З топонімом “Гольмгард” в історіографії прийнято ототожнювати Новгород (Великий Новгород). Проте, згідно з гіпотезою Л. Войтовича, Гольмгардом скандинави називали Гньоздово поблизу сучасного Смоленська. Скандинавська присутність у цьому поселенні фіксується від початків його існування. Крім того, Гньоздово розташовувалося на “Шляху із варяг у греки”. Якщо Гольмгард – скандинавська назва не Новгорода, а Гньоздова, то цілком можливо, що це був центр одного з трьох союзів, що згадували арабські автори, а саме – Артанії³¹. Центрами інших двох союзів – Славії та Куявії, на переконання більшості дослідників, були відповідно Стара Ладога та Київ³².

²⁷ Мельникова, *Древняя Русь и Скандинавия*, 456–458; Лебедев, *Эпоха викингов в Северной Европе*, 540–546.

²⁸ Марк Алешковский и Валентин Янин, “Происхождение Новгорода (к постановке проблемы),” *История СССР* 2 (1971): 32–61; Прицак, *Походження Русі*, 563–566.

²⁹ Леонтій Войтович, “Гольмгард: де правили руські князі Святослав Ігорович, Володимир Святославич та Ярослав Володимирович?,” *Український історичний журнал* 3 (2015): 37–55.

³⁰ Татьяна Джаксон, “Восточный путь” исландских королевских саг,” *История СССР* 5 (1976): 164–170; Татьяна Джаксон, *Древнерусские топонимы в древнескандинавских источниках* (Москва: Языки славянской культуры, 2001); Jonathan Shepard, “From the Bosphorus to the British Isles: the way from Greek to the Varangians,” *Древнейшие государства Восточной Европы: 2009* (2010): 15–43.

³¹ Докладніше див.: Войтович, “Гольмгард: де правили руські князі,” 37–55; Василий Бартольд, “Арабские известия о русах,” *Советское востоковедение* 1 (1940): 27; Вадим Вилинбахов, “Балтийские славяне и Русь,” *Slavia Occidentalis* 22 (1962): 265–266; Аполлон Кузьмин, “Варяги” и “русь” на Балтийском море,” *Вопросы истории* 10 (1970): 28–55; Павел Савельев, *Мухаммеданская нумизматика в отношении к русской истории* (Санкт-Петербург: Типография военно-учебных заведений, 1846), 85; Алексей Шахматов, *Древнейшие судьбы русского племени* (Петроград: Издание Русского исторического журнала, 1919), 35.

³² Фридрих Вестберг, “К анализу восточных источников о Восточной Европе” *Журнал Министерства народного просвещения* Февраль (1908): 364–370; Игнатий Крачковский, “Арабская географическая литература,” в *Крачковский И. Ю. Избранные сочинения* (Москва, Ленинград: Издательство АН СССР, 1957), т. 4, 194–198; Анатолий Новосельцев, “Восточные источники о восточных славянах и Руси,” в *Древнерусское государство и его международное значение*, ред. Владимир Пашуто и Лев Черепнин (Москва: Наука, 1965), 411–414; Tadeusz Lewicki, “Swiat słowiański w oczach pisarzy arabskich,” w *Slavia Antiqua* 2 (1949–1950): 360–363.

Стосовно Києва, то першими документально засвідченими правителями Київської держави були Аскольд і Дір, які, поза сумнівом, мали скандинавське походження (про це свідчить етимологія їхніх імен). Згідно з “Повістю минулих літ”, вони були боярами князя Рюрика, які пішли у пониззя Дніпра (нібито на Константинополь), проте спинилися біля Києва й почали володарювати над місцевим населенням, попередньо звільнивши його від хазарської залежності. Дискусійним є питання, як скандинавський елемент поширився навколо Києва. Так, Є. Пчолов стверджує, що у Придніпров’ї відсутні археологічні знахідки скандинавського походження першої половини IX ст.³³. Проте, згідно зі студіями Володимира Зоценка, на території довкола Києва також є скандинавські знахідки³⁴.

Отже, Скольдунги взяли під свій контроль майже всю Східну Європу, що дозволило їм стати важливими гравцями на європейській політичній та економічній арені. Для контролю над торговельними магістралями від Фризії до Києва вони прагнули зробити представників династії правителями великих емпоріїв. Проте від Фризії до Русі жило чимало народів, які необхідно було втягти у сферу свого впливу.

Тепер охарактеризуємо відносини Скольдунгів з народами, які замешкували на західних берегах Балтійського моря. Одними з перших експансіоністську політику данських королів відчували ободрити. Перше їхнє зіткнення з данами відбулося за короля Готфріда (800–810), який на початку IX ст. провадив активну зовнішню політику. Діяльність Готфріда добре відображена у тогочасних західноєвропейських джерелах. Похід данського війська був вдалий: захоплено низку важливих населених пунктів, а також порт Рерик. Зазначимо, що Готфрід змусив переселитися всіх ремісників та купців з Рерика до Хедебю, яке від того часу стало важливим торговельним центром на балтійському узбережжі³⁵.

Локалізація Рерика є одним з дискусійних питань в історіографії (Л. Войтович, наприклад, підтримує версію, що цей емпорій був у районі сучасного Вісмарка³⁶). Чеський і словацький історик XIX ст. Павел Шафарик свого часу пов’язав Рерик з ободритами, висловивши думку, що його назва походить від слова “*rarog*” (*rarog*) у значенні “сокіл”. Сьогодні ці твердження є одними з основних аргументів

³³ Пчолов, *Рюрик и начало Руси*, 37–49.

³⁴ Владимир Зоценко, “Высокие наконечники ножен и мечей конца X – начала XI вв.,” в *Раннесредневековые древности Северной Руси и ее соседей*, ред. Евгений Носов (Санкт-Петербург: Институт истории материальной культуры РАН, 1999), 35–48; Владимир Зоценко, “Гнездово в системе связей Среднего Поднепровья IX–X вв.,” *Труды Государственного исторического музея* 124 (2001): 121–125; Владимир Зоценко, “Скандинавские древности и топография Киева “дружинного периода”,” *Ruthenica* 2 (2003): 26–52; Володимир Зоценко, “Скандинавські артефакти Південно-Західної Русі,” у *Стародавній Іскоростень і слов’янські гради VIII–X ст.*, ред. Олександр Моця (Київ: КОРВІН ПРЕСС, 2004), 87–105.

³⁵ “*Annales Regni Francorum*,” 126–127; “*Annales Fuldensis*,” 337–415; *Turasiewicz, Dzieje polityczne Obodryców*, 49–52.

³⁶ Войтович, *Князь Рюрик*, 58.

антинорманістів, які намагаються обґрунтувати приналежність літописного князя Рюрика до ободритів (співзвучність: Рерик – Рюрик). Так, наявні джерела дозволяють стверджувати, що Рерик був заснований Рюриком наприкінці VIII ст., але не літописним князем, а дядьком згаданого короля Готфріда³⁷. Більшість дослідників відстоюють данський характер Рерика та скандинавську етимологію його назви, наголошуючи, що П. Шафарик не врахував повідомлення з “Анналів Королівства франків”, де чітко сказано: “*lingua danorum Reric dicebatur*” (“данською мовою в Реріку розмовляли”)³⁸. Отже, місто було з переважно данським населенням. Варто також наголосити, що після того, як емпорій Рерик став конкурентом Хедебю, король Готфрід наказав поруйнувати його, а мешканців – переселити. Після цього основні потоки міжнародної торгівлі йшли через Хедебю³⁹.

Протистоянням між данським королем та ободритами скористався імператор Карл Великий, намагаючись утвердити свій вплив у Східній Європі. В цей самий час у Данії розпочалася міжусобна боротьба за престол, а тому експансія вікінгів на землі ободритів призупинилась. Проте відносини з полабськими слов'янами й надалі відігравали значну роль у політиці данських Скольдунгів. Наприклад, під час міжусобиць притулок у цих племен знайшли брати данського короля Хеммінга (810–812). Можна стверджувати й те, що впродовж IX ст. за вплив на ободритів (втручаючись у їхні внутрішні справи або ж використовуючи їх у своїх цілях) змагалися данські королі та франкські імператори. Так, завдяки підтримці Людовика I Благочестивого, у 819 р. князем ободритів став Щедрог, син князя Дрожка (795–809): полабські слов'яни опинилися у політичній залежності від франкського імператора. Вже у 839 р. вони підняли повстання проти франків, проте воно завершилося нищівною поразкою та загибеллю князя Гестимула. Прихильники антинорманської теорії походження Русі намагаються пов'язати Гестимула з князем Гостомислом, обґрунтовуючи тотожність Гостомисла з Рюриком⁴⁰. Проте з наукової точки зору це твердження є сумнівним. Згідно з джерелами, Гостомисл загинув приблизно 844 р., а тому аж ніяк не міг утекти за кілька тисяч кілометрів у невідому йому Стару Ладогу. Крім того, він був одним із наймогутніших ободритських князів, а тому не мав потреби шукати престолу в інших землях. Отже, на нашу думку, князь ободритів Гостомисл та вождь племен Старої Ладоги Рюрик є різними історичними постатями, пов'язувати які недоцільно.

³⁷ *The first nine books of the Danish history of Saxo Grammaticus*, 124–145. Зазначимо, що Рюрик був дідом принца Амлета, прототипа головного героя знаменитої трагедії Вільяма Шекспіра “Гамлет”. Як бачимо, ім'я “Рюрик” було в Данії досить популярним.

³⁸ “*Annales Regni Francorum*,” 134–135.

³⁹ Елена Мельникова, “Укращение неукротимых: договоры с норманнами как способ их интеграции в инокультурных обществах,” *Древняя Русь. Вопросы медиевистики* 2 (2008): 14–15; “*Annales Regni Francorum*,” 129.

⁴⁰ *Turasiewicz, Dzieje polityczne Obodryców*, 53, 56–59; Войтович, *Князь Рюрик*, 64.

Після поразки ободритам вдалося знову об'єднатися лише у 882 р. На жаль, події 844–929 рр. у тогочасних франкських джерелах висвітлені погано: нащадки Карла Великого були зайняті більше поділом його спадщини, ніж завойовницькими походами. Тож нагодою посилити свій вплив на ободритів скористалися данські Скольдунги, про що свідчить поживлення між ними торговельних контактів. Територія полабських слов'ян була на перетині головних торговельних шляхів – водних і суходільних. У VIII–IX ст. зовнішня торгівля цих племен розвивалася в тісному зв'язку із скандинавсько-слов'янською, фризською та франкською торгівлею, про що свідчать археологічні знахідки. Проте у VIII ст. відбувся занепад торговельних контактів між вікінгами та слов'янами Полаб'я. На думку дослідників, це пов'язане з розквітом фризської торгівлі, яка поєднала Скандинавію з Райном. Ситуація не змінилась навіть із заснуванням Рерика (незабаром його було зруйновано, щоб не створювати конкуренції данським купцям). Упродовж IX ст. ободрити поступово відновили участь у балтійській торгівлі, але вже як посередники: вони переправляли готові вироби, основними споживачами яких були вікінги. Після повстання 844 р. ободрити на деякий час зійшли з політичної арени середньовічної Європи, проте їхні економічні зв'язки продовжували бути жваві⁴¹.

Кінець VIII – початок IX ст. був не найкращим часом і для данських Скольдунгів. Після смерти останнього прямого спадкоємця династії розпочалася міжусобна боротьба за престол, у ході якої Данію захопили шведські Інглінги. Ситуація змінилась із приходом на данський престол короля Горма Старого (910–957)⁴². У той самий час правителем Східно-Франкської королівства став Генріх I Птахолов (912–936), який вирішив розширити свої володіння, підкоривши полабських слов'ян. У 928 р. він завоював місто-фортецю Бранібор, а згодом і значну частину території Полаб'я. Данські королі не могли залишатись осторонь від такого прямого втручання у сферу свого впливу, якою вважали ободритів, адже за той час між ними й ободритеськими князями склалися тісні політичні та економічні зв'язки. Тож Горм Старий надав підтримку ободритам у боротьбі проти Генріха I Птахолова. Натомість Генріх зумів завдати союзникам низку поразок, й спершу остаточно підкорив ободритів (931–932), а у 934 р. змусив Горма Старого визнати кордоном оборонну лінію, збудовану ще королем Готфрідом. Між правителями було укладено мирний договір, згідно з яким Горм Старий зобов'язувався не допомагати ободритам і визнавав над ними владу східно-франкського короля⁴³.

⁴¹ Żak, *Studia nad kontaktami handlowymi społeczeństw zachodniosłowiańskich*, 262, 265; Слаский, “Экономические отношения западных славян со Скандинавией,” 68.

⁴² Докладніше див.: Гвин Джонс, *Викинги. Потомки Одина и Тора* (Москва: Центрполиграф, 2004); Андерс Стриннгольм, *Походы викингов. Государственное устройство, нравы и обычаи древних скандинавов*, пер. с нем. (Москва: Издательство АСТ, 2002); Snorri Sturluson, *Heimskringla: History of the Kings of Norway*, translated by Lee M. Hollander (Texas: University of Texas Press, 1964); Angelo Forte et al., *Viking Empires* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).

⁴³ Turasiewicz, *Dzieje polityczne Obodryców*, 79–82, 84–86.

Незважаючи на цю умову, данські правителі й надалі мали тісні контакти з ободритами. Це яскраво проявилось за наступника Генріха I Птахолова – спершу короля Східно-Франкського королівства, а згодом – імператора Священної Римської імперії Оттона I Великого (936–973). На початках правління він був змушений утверджувати свій авторитет не лише на новоприєднаних територіях, а й у своєму домені. Станом справ не минули скористатись полабські слов'яни, які кілька разів спробували підняти повстання проти Оттона I, проте здобути незалежність не змогли. Данські королі на цей раз офіційно зберігали нейтралітет, хоча таємно й допомагали ободритам. Щоб утвердити своє панування над підкореними землями, Оттон I вирішив створити єпископства в Орхусі, Шлезвігу та Хедебю й охрестити данів і полабських слов'ян. Проте християнство на цих теренах довгий час не могло утвердитись (що й не дивно, позаяк ще у XIII ст. лицарі Тевтонського ордену поширювали християнство у Балтії “вогнем і мечем”). Проте діяльність Оттона I все ж мала результати: син і наступник Горма Старого Гаральд I Синьозубий був християнином й саме за його правління в 965 р. Данія офіційно прийняла християнство. Цей правитель утвердив авторитет данських правителів серед скандинавських країн, укріпив економічні та політичні зв'язки з країнами Західної Європи, уклав військово-політичний союз із князем ободритів Мстивоєм (навіть одружився з його донькою)⁴⁴.

Тож можна стверджувати, що впродовж VIII–X ст. відносини данських Скольдунгів та ободритських князів були доволі тісними, не обмежуючись лише економічними угодами. При цьому варто зауважити, що данські королі Горм Старий та Гаральд I Синьозубий не втручались у воєнні конфлікти між ободритами та Оттоном I, зміцнюючи свої позиції всередині країни, а також у Скандинавії загалом. Але не можна відкидати припущень, що Скольдунги надавали ободритам військову та фінансову допомогу. Все змінилося після смерті Оттона I Великого, коли престол посів його син Оттон II. Князь Мстивой захопив Гольштейн та спалив Гамбург, а Гаральд I Синьозубий водночас відтіснив германців на південь, ставши володарем усієї Данії⁴⁵. У наступні століття зв'язки між данськими Скольдунгами та ободритськими князями лише зміцнювались, адже вони були вигідні обидвом сторонам.

Отже, підсумовуючи можна стверджувати таке. Політика династії данських Скольдунгів у VIII–X ст. мала низку напрямів, одним з найважливіших серед яких був балтійський, пов'язаний з бажанням представників династії встановити контроль над важливими торговельними шляхами – Балтійсько-Волзьким та Балтійсько-Дніпровським (частина цих торговельних магістралей пролягала землями слов'янських племен).

⁴⁴ Адам Бременский, Гельмольд из Босау, Арнольд Любекский, *Славянские хроники*, 54; *Turasiiewicz, Dzieje polityczne Obodrytów*, 88; Стрингольм, *Походы викингов*, 412–425; Джонс, *Викинги. Потомки Одина и Тора*, 204–207.

⁴⁵ Йоахим Херрман, “Ободриты, лутичи, руяне” в *Славяне и скандинавы*, пер. с нем. и ред. Елена Мельникова (Москва: Прогресс, 1986), 343–344.

Емпорії (торговельні центри), які контролювали Скольдунги на узбережжі Балтійського моря, впливали на консолідацію місцевого слов'янського та неслов'янського населення. Зрештою, представники данських Скольдунгів отримували над ним політичну владу (як на випадок з Рюриком). Стосовно походження цього літописного князя, нині найправдоподібнішою є гіпотеза Ф. Крузе, згідно з якою Рюрик належав саме до династії Скольдунгів.

Тісними були відносини данських Скольдунгів із полабськими слов'янами, зокрема, князями ободритських племен. Територія слов'янського Полаб'я була для скандинавів, насамперед, ринком збуту, проте між данськими королями та ободритськими князями укладались і політичні союзи. Те, що ободрити підтримали Скольдунгів, мало за мету також послабити Східно-Франкське королівство.

SCANDINAVIAN-SLAVIC TIES IN 8th–10th CENTURIES (On the example of the policy of Danish Scyldingas)

Natalia RAJTAROVSKA

The Ivan Franko National University of Lviv,
the Chair of History of Middle Ages and Byzantine Studies,
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: nrajtarovska@ukr.net

Danish dynasty of Scyldingas, the ancestor of which is the legendary king Scyld of the Danes (old Scandinavian Skjöld) is perhaps the most famous among all the medieval Scandinavian dynasties. The sphere of its influence was very wide, and the territories of the Slavic peoples took not the last place in it. Scyldingas took under their control almost all Eastern Europe which allowed them to become important players on European political and economic arenas. They wanted to make the representatives of the dynasty to be the rulers of big emporiums in order to have the control over trade highways from Frisia to Kyiv. However, quite a lot of peoples lived there, and it was necessary to get into sphere of its influence.

In the article, based on the analysis of primary sources and historiography, there is a description of Baltic policy direction of Danish Scyldingas, one of the most famous Scandinavian dynasties of medieval Europe, with the emphasis on the ties of Scandinavians with Slavic tribes during 7th – 10th centuries. The role of the Baltic-Volga and the Baltic-Dnipro trade routes is revealed (“The way from the Varangians to the Greeks”), and, in establishing these ties, specific features of the emergence of the main emporiums (trade centers) is described, which were under control of Scyldingas on the coast of the Baltic Sea. The hypothesis about belonging of the Chronicler Prince Rurik exactly to the dynasty of Scyldingas is considered. Specific details of concluding alliances between Vikings and Obotrite princes of Polabya (with economic and political purposes) and specificity of the influence of Danish dynasty representatives on political life of Kievan Rus is analyzed.

Thus, the policy of Danish Scyldingas dynasty in the 8th – 10th centuries had a number of directions, one of the most important of which was the Baltic, connected with the desire of the representatives of the dynasty to establish the control over important trade routes – the Baltic-Volga and the Baltic-Dnipro (the part of these trade highways laid over the lands of the Slavic tribes).

Emporiums (trade centers), controlled by Scyldingas on the coast of the Baltic sea, made consolidation impacts on local Slavic and non-Slavic population. Eventually, representatives of the Danish Scyldingas received political power over the population (as in the case of Rurik). Regarding the

origin of this chronicler's prince, nowadays the most plausible is the hypothesis of F. Cruze, according to which Rurik belonged precisely to the dynasty of the Scyldingas.

The relations of Danish Scyldingas with the Polabian Slavs were close, in particular, with the princes of the Obotrite tribes. The territory of the Slavic Polabia was for the Scandinavians, first of all, the market outlet; however, political unions were also concluded between the Danish kings and the Obotrite princes. The support of the Obotrites by Scyldingas was not the last thing they aimed at weakening the Kingdom of the East Franks.

Keywords: Scylding, Scandinavians, Danish, Slavs, Obotrites, Polabian Slavs, Middle Ages, Rus.

REFERENCES

- Adam Bremenskiy, Gelmold iz Bosau, Arnold Lyubekskiy. *Slavyanskiye khroniki*. Per. s lat. I. Diakonova. Moskva: Russkaya panorama, 2011. (in Russian).
- Aggesen, Sven. "A Short History of the Kings of Denmark." In *The works of Sven Aggesen*. Translated with introduction and notes by Eric Christiansen. London: University college, 1992. (in English).
- Aleshkovskiy, Mark i Valentin Yanin. "Proiskhozhdeniye Novgoroda (k postanovke problemy)." *Istoriya SSSR* 2 (1971): 32–61. (in Russian).
- "Annales Fuldensis." *Uz Monumenta Germaniae Historica*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1891, vol. 7. (in Latin).
- "Annales Regni Francorum." *Uz Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1895. (in Latin).
- Bagge, Sverre. *Society and Politics in Snorri Sturluson's Heimskringla*. Berkeley: University of California Press, 1991. (in English).
- Bartold, Vasiliy. "Arabskiye izvestiya o rusakh." *Sovetskoye vostokovedeniye* 1 (1940): 18–50. (in Russian).
- Belyayev, Nikolay. "Rorik Yutlandskiy i Ryurik Nachalnoy Letopisi." *Seminarium Kondakovianum* 3 (1929): 215–270. (in Russian).
- Bulkin, Valentin, Igor Dubov, Anatoliy Kirpichnikov i Gleb Lebedev. "Russko-skandinavskiy svyazi v epokhu obrazovaniya Drevnerusskogo gosudarstva (IX–XI vv.)." *Scando-Slavica* 24 (1978): 64–89. (in Russian).
- Davidan, Olga i Galina Korzukhina. "Kurgan v urochishche Plakun bliz Ladogi." *Institut arkeologii AN SSSR. Kratkiye soobshcheniya* 125 (1971): 59–64. (in Russian).
- Davidan, Olga. "K voprosu o kontaktakh drevney Ladogi so Skandinaviyey (po materialam nizhnego sloya Staroladozhskogo gorodishcha)." *Skandinavskiy sbornik* 16 (1971): 51–76. (in Russian).
- Duczko, Wladyslaw. *Viking Rus: studies presence of Scandinavians in the Eastern Europ*. Leiden, Boston: Brill, 2004. (in English).
- Dzhakson, Tatiana. "Vostochnyy put" islandskikh korolevskikh sag." *Istoriya SSSR* 5 (1976): 164–170. (in Russian).
- Dzhakson, Tatiana. *Drevnerusskiye toponimy v drevneskandinavskikh istochnikakh*. Moskva: Yazyki slavyanskoy kultury, 2001. (in Russian).
- Dzhons, Gvin. *Vikingi. Potomki Odina i Tora*. Moskva: Tsentrpoligraf, 2004. (in Russian).
- Forte, Angelo, Richard Oram and Frederik Pedersen. *Viking Empires*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. (in English).
- Gurevich, Aron. "*Krug Zemnoy*" i istoriya Norvegii. Moskva: Nauka, 1980. (in Russian).
- Gurevich, Aron. *Istoriya i saga. O proizvedenii Snorri Sturlusona "Kheymskringla"*. Moskva: Nauka, 1972. (in Russian).

- Heimskringla or the Lives of the Norse Kings*. Ed. with notes by Erling Monsen. Mineola, New York: Dover Publications, 1990. (in English).
- Kherrman, Yoakhim. “Obodrity. lutichi. ruyane.” V *Slavyane i skandinavyye*. Per. s nem. i red. Elena Melnikova. Moskva: Progress. 1986. 343–344.
- Kirpichnikov, Anatoliy, Gleb Lebedev, Valentin Bulkin i Igor Dubov. “Russko-skandinavskiy svyazi epokhi obrazovaniya Kiyevskogo gosudarstva na sovremennom etape arkheologicheskogo izucheniya.” *Institut arkheologii AN SSSR. Kratkiye soobshcheniya* 160 (1980): 24–38. (in Russian).
- Kirpichnikov, Anatoliy. “Ladoga i Ladozhskaya zemlya VIII–XIII vv.” *Istoriko-arkheologicheskoye izucheniye Drevney Rusi: itogi i osnovnyye problemy* 1 (1988): 38–79. (in Russian).
- Krachkovskiy, Ignatiy. “Arabskaya geograficheskaya literatura.” V *Krachkovskiy I. Yu. Izbrannyye sochineniya*. Moskva. Leningrad: Akademiya nauk SSSR, 1957, t. 4. (in Russian).
- Kuzmin, Apollon. “Varyagi” i “rus” na Baltiyskom more.” *Voprosy istorii* 10 (1970): 28–55. (in Russian).
- Lebedev, Gleb. *Epokha vikingov v Severnoy Evrope i na Rusi*. Sankt-Peterburg. Evraziya, 2005. (in Russian).
- Lewicki, Tadeusz. “Swiat slowianski w oczach pisarzy arabskich.” W *Slavia Antiqua* 2 (1949–1950): 360–363. (in Polish).
- Litopys Ruskyi*. Per. z davnorus. Leonida Makhnovtsia. Kyiv: Dnipro, 1989. (in Ukrainian).
- Melnikova, Elena. “Ukroshcheniye neukrotimyykh: dogovory s normannami kak sposob ikh integratsii v inokulturnyykh obshchestvakh.” *Drevnyaya Rus. Voprosy mediyevistiki* 2 (2008): 12–26. (in Russian).
- Melnikova, Elena. *Drevnyaya Rus i Skandinaviya: Izbrannyye trudy*. Moskva: Russkiy Fond Sodeystviyu Obrazovaniyu i Nauke, 2011. (in Russian).
- Melnikova, Elena. *Skandinavskiy runicheskiy nadpisi: novyye nakhodki i interpretatsii*. Moskva: Izdatelskaya firma “Vostochnaya literatura” RAN, 2001. (in Russian).
- Nikolayev, Sergey. “Rerik Yutlandskiy: materialy k biografii.” V *Povest vremennykh let*. Per. Dmitriya Likhacheva i Olega Tvorogova. Moskva: Vita Nova, 2012. 469–475. (in Russian).
- Novoseltsev, Anatoliy. “Vostochnyye istochniki o vostochnyykh slavyanakh i Rusi.” V *Drevnerusskoye gosudarstvo i ego mezhdunarodnoye znacheniye*. Red. Vladimir Pashuto i Lev Cherepnin. Moskva: Nauka, 1965. 411–414. (in Russian).
- Pchelov, Evgeniy. “Byl li drevnerusskiy Ryurik Rorikom Yutlandskim?.” *Voprosy istorii* 10 (2012): 97–109. (in Russian).
- Pchelov, Evgeniy. *Ryurik i nachalo Rusi*. Moskva: Staraya Basmannaya, 2012. (in Russian).
- Pchelov, Evgeniy. *Ryurik. Zhizn zamechatelnykh lyudey*. Moskva: Molodaya gvardiya, 2010. (in Russian).
- Petrukhin, Vladimir. “Prizvaniye varyagov: istoriko-arkheologicheskyy kontekst.” V *Drevneyshiye gosudarstva na territorii Vostochnoy Evropy. 2005 god. Ryurikovichi i Rossiyskaya gosudarstvennost*. Red. Mikhail Bibikov. Moskva: Indrik, 2008. 33–46. (in Russian).
- Pritsak, Omelian. *Pokhodzhennia Rusi. Starodavni skandinavski sahy i Stara Skandynaviia*. Kyiv: Oberehy, 2003, t. 2. (in Ukrainian).
- Ryabinin, Evgeniy. “Skandinavskiy proizvodstvennyy kompleks VIII veka iz Staroy Ladogi.” *Skandinavskiy sbornik* 25 (1980): 161–177. (in Russian).
- Savelyev, Pavel. *Mukhammedanskaya numizmatika v otnoshenii k russkoy istorii*. Sankt-Peterburg: Tipografiya voyenno-uchebnykh zavedeniy, 1846. (in Russian).

- Shakhmatov, Aleksey. *Drevneyshiye sudby russkogo plemeni*. Petrograd: Izdaniye Russkogo istoricheskogo zhurnala, 1919. (in Russian).
- Shepard, Jonathan. "From the Bosphorus to the British Isles: the way from Greek to the Varangians." *Drevneyshiye gosudarstva Vostochnoy Evropy*: 2009 (2010): 15–43. (in English and Russian).
- Slaskiy, Kazimir. "Ekonomicheskiye otnosheniya zapadnykh slavyan so Skandinaviyey i drugimi pribaltiyskimi zemlyami v VI–IX vekakh." *Skandinavskiy sbornik* 6 (1963): 61–95. (in Russian).
- Spadshchyna pokolin. Pradavni ukrainski literaturni pamiatky*. Uporiad. Oleksandr Mukomela. Kyiv: Hramota, 2002. (in Ukrainian).
- Strinngolm, Anders. *Pokhody vikingov. Gosudarstvennoye ustroystvo. nrawy i obychai drevnikh skandinavov*. Per. s nem. Moskva: Izdatelstvo AST, 2002. (in Russian).
- Sturluson, Snorri. *Heimskringla: History of the Kings of Norway*. Translated by Lee M. Hollander. Texas: University of Texas Press, 1964. (in English).
- Sturluson, Snorri. *Krug Zemnoy*. Moskva: Nauka, 1980. (in Russian).
- The first nine books of the Danish history of Saxo Grammaticus*. Translated by Oliver Elton. London: David Nutt, 1894. (in English).
- Turasiewicz, Adam. *Dzieje polityczne Ębodrzyców. Od ĘX wieku aż do utraty niepodległości w latach 1160–1164*. Kraków: Zakład Wydawniczy "Nomos", 2004. (in Polish).
- Vestberg, Fridrikh. "K analizu vostochnykh istochnikov o Vostochnoy Evrope." *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya* Fevral (1908): 364–370. (in Russian).
- Vilinbakhov, Vadim. "Baltiyskiye slavyane i Rus." *Slavia Occidentalis* 22 (1962): 254–277. (in Russian).
- "Vita Sancti Anscarii a Rimberto." *Uz Monumenta Germaniae Historica*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1825, vol. 2. (in Latin).
- Voitovych, Leontii. "Holmgard: de pravlyly ruski kniazi Sviatoslav Ihorevych, Volodymyr Sviatoslavych ta Yaroslav Volodymyrovych?." *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* 3 (2015): 37–55. (in Ukrainian).
- Voitovych, Leontii. *Kniaz Riuryk*. Bila Tserkva: Vydavets Oleksandr Pshonkivskiy, 2014. (in Ukrainian).
- Widukindi rerum gestarum Saxoniarum, libri tres*. Hannoverae: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1882. (in Latin).
- Żak, Jan. *Studia nad kontaktami handlowymi społeczeństw zachodniosłowiańskich ze skandynawskimi od VI do VIII w. n. e.* Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1962. (in Polish).
- Zotsenko, Vladimir. "Gnezdovo v sisteme svyazey Srednego Podneprovya ĘX–Ę vv." *Trudy Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeya* 124 (2001): 121–125. (in Russian).
- Zotsenko, Vladimir. "Skandinavskiy drevnosti i topografiya Kiyeva "druzhinnogo perioda"." *Ruthenica* 2 (2003): 26–52. (in Russian).
- Zotsenko, Vladimir. "Vysokiye nakonechniki nozhen i mechey kontsa Ę – nachala ĘI vv." *V Rannesrednevekovyye drevnosti Severnoy Rusi i eye sosedey*. Red. Evgeniy Nosov. Sankt-Peterburg: Institut istorii materialnoy kultury RAN, 1999). 35–48. (in Russian).
- Zotsenko, Volodymyr. "Skandynavski artefakty Pivdenno-Zakhidnoi Rusi." *U Starodavnii Iskorosten i slovianski hrady VIII–Ę st.* Red. Oleksandr Motsia. Kyiv: Korvin press, 2004. 87–105. (in Ukrainian).